

УДК: 321.7:141.7

Политикологија

COBISS.SR-ID: 69530121

бр. 1/2022, год I, vol. 1.

Оригинални научни рад

стр. 21-29

Рад примљен 17.04. 2022.

Рад прихваћен 21. 05. 2022.

САВРЕМЕНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ И „ПОЛИТИЧКИ ИДИОТИ“¹

Драган Ж. Станар, ванредни професор²

Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет Унион Никола Тесла,
Београд

Резиме

Циљ рада јесте анализа интересантног феномена површног и привидног интересовања за политичко одлучивање у којем се (не)свесно занемарује примат фактицитета и стварне постојеће могућности. Занемаривање стварне политичке реалности и инсистирање на опцијама које у реалности нису доступне води непрекидном моралном и друштвеном осуђивању доносиоца политичких одлука који немају реалну могућност да донесу одлуку која се од њих тражи, будући да она није у инвентару онога што је реално постојеће, нарочито када се ради о одлучивању у сфери међународне политике. Аутор истражује узроке и импликације оваквог приступа политици и повлачи паралеле између античке дефиниције политичког идиота и савременог поимања овог феномена, у контексту незаинтересованости за стварности и привидног бављења политиком у сфери идеалног, замишљеног и жељеног.

¹ Чланак је настао као резултат рада на научном пројекту УПДППМО „Утицај промена друштвених и политичких парадигми на међународне односе“, финансираног од стране Универзитета Унион Никола Тесла у Београду.

² Мејл: draganstanar@yahoo.com; draganstanar@unionnikolatesla.edu.rs

Кључне речи: политика, демократија, одговорност, активно и пасивно политичко право, политички идиот

Увод – политика и живот у сфери „политичког“

Без обзира на који је начин интимно и лично доживљавамо и какав однос ка њој гајимо, област политике и политичког одлучивања неизоставно креира околности свакодневног бивствовања сваког човека у сваком друштву, а тиме у великој мери и његову целокупну животну судбину. Централна улога политике није продукт савремене цивилизације нити модерних политичких идеологија, већ је инхерентна карактеристика сваке организоване људске заједнице – од примордијалних до савремених. Сама сфера „политичког“³ тј. јавног људског живота у свом тоталитету обухвата „посебну сферу друштвене стварности у коју све што уђе постаје политичко а престаје да буде политичко чим је напусти. Свако делање, дискусија или спор, одлучивање у јавном домену које се тичу јавне бриге су оно што је политичко“ (Симеуновић, 2009, р. 63). Видљиво је, дакле, да се човеково свакодневно функционисање одвија готово искључиво у сфери политичког, тј. заједничког. Парафразирајући, данас популарну и веома релевантну, мисао чувеног Лава Троцког о рату, централна позиција и уопште улога политике у животима свих припадника људског рода може се сјајно сублимирати у формулацији „чак и уколико ви нисте заинтересовани за политику, политика је веома заинтересована за вас“⁴.

Чињеница да је човек биолошки, психолошки и историјски предодређен да буде *zoon politikon*⁵, односно да живи у друштву као „друштвена животиња“, без обзира на то како је то друштво формирано и на који начин функционише, чини га суштински везаним за питања формирања, уређења и функционисања друштва. Како је то још Аристотел

³ Појам или концепт *политичко* различит је од појма *политика*, и продукт је савременог доба и савремене политичке теорије. Као кохерентан концепт уведен је од стране Карла Шмита, а теоријски разрађиван од стране великог броја теоретичара као што су Ђерђ Лукач, Мартин Хајдегер, Хана Арент, припаднике „Беркли“ групе, Агнеш Хелер, итд. Шире у (Симеуновић, 2009, р. 61-63).

⁴ Троцки је мудро приметио – „можда вас не занима рат, али он се занима за вас“. (Volzer, 2010, р. 64).

⁵ Аристотелов концепт човека као друштвене животиње, тј. *zoon politikon*-а један је од најзначајнијих концепата у антропологији, филозофији, политичкој етици, политичкој теорији, и многим другим наукама и научним дисциплинама будући да „подразумева постојање човека нужно као друштвеног бића“. Овакве есенција човека као бића има суштинске и дубоке импликације. (Станар, 2021, р. 59)

увидео, само онај ко је или Бог или звер⁶ може живети ван друштва и ван сфере политичког, и уживати „привилегију“ независности од политичког одлучивања заједнице. Додуше, антички грчки мислиоци, који су се нужно бавили и политичким промишљањима, предвидели су и постојање грађана, чланова друштва, који заузимају став равнодушности према политици и које она као таква не интересује. Грађана који пословично „гледају своја посла“ и „не мешају се у политику“, тј. у заједничке послове друштва. Ипак, о озбиљности, одрживости и уопште функционалности овакве позиције појединца унутар друштва, чак и у оригиналним античким директним демократијама а нарочито у савременим демократским политичким системима, најнепосредније, најјасније и најексплицитније сведочи појам који су Грци користили да означе такве, додуше веома ретке, грађане – идиот (*ιδιος*).

Савремене демократије и „бављење“ политиком

Савремени политички системи и развијена демократска друштва⁷ углавном предвиђају неку врсту јанусовске партиципације грађана у политичком животу кроз два могућа облика, најчешће формулисана појмовима „пасивног“ и „активног“ политичког права грађанина⁸. Иако готово сви грађани у демократским друштвима уживају оба ова права⁹, постоји огроман диспаритет између процента оних који га користе пасивно, тј. оних који „само“ бирају своје представнике и будуће доносиоце политичких одлука, и оних који су изабрани, тј. оних који активно доносе и спроводе политичке одлуке у име народа са позиције легитимне политичке функције. Овај диспаритет, *inter alia*, узрокује и једну веома специфичну перспективу коју природно и интуитивно заузимају готово

⁶ Аристотел пише да онај човек који заправо не би *хтео* да живи у друштву мора бити „или Бог или звер“. (Kangrga, 2004, р. 64)

⁷ Иако је појам демократије готово у свакодневној употребни и иако представља централни појам савременог политичког вокабулара, „мало је политичких термина које је тако тешко дефинисати као демократију“. Плурализам дефиниција демократије често онемогућава смислену анализу, те за потребе нашег истраживања можемо такорећи „одабрати“ дефиницију проф. Вучине Васовића која се чини најрелевантнија – „облик политичког система и живота који омогућава народу и најширим слојевима друштвена посредно или непосредно учешће у процесу ауторитативног управљања друштвеним пословима“. (Симеуновић, 2009, р. 161; Васовић, 2009, р. 49)

⁸ Веома често у модерним демократским системима наилазимо на формулације „пасивног“ политичког права као права грађана да бирају, и „активног“ политичког права као права грађана да буду одабрани.

⁹ Постоје одређени изузеци у различитим политичким системима, како за активно тако и за пасивно право: осуђеници, грађани рођени ван земље, припадници оружаних снага, итд. Ово су неке од група грађана којима је у одређеним савременим демократским политичким системима суспендовано или право бирања или право да буду бирани.

сви појединци који припадају преовлађујуће великом броју грађана који „тек“ бирају доносиоце одлука, али су сами *de facto* лишени те моћи и обавезе, осим у изразито ретким ситуацијама обавезујућег референдума¹⁰.

Описана специфична перспектива омогућава „пасивном“ делу становништва један својеврстан морални комфор из којег је лако, чак исувише привлачно и заводљиво лако, дати површне вредносне евалуације и оцене о поступцима доносилаца политичких одлука. У нашем уобичајеном и устаљеном вредновању поступака доносилаца политичких одлука, које је иначе наше апсолутно драгоцене и неутуђиво демократско право, инхерентно развијеним демократским друштвима, може се ипак препознати изражена склоност ка једној врсти озбиљне логичко-аксиолошке грешке. Грешке која у политичкој пракси узрокује један бескрајан циклични низ осуда многих одлука, поступака и политичких пракси које су, у својој суштини, заправо исправни или макар нису неисправни будући да потпуно исправне опције није ни било у „репертоару“ понуђених могућности.

Поменута грешка јавља се релативно често, не само у сфери политике и политичког, већ и уопштено у свакодневници – у одређеној мери чак и у науци, нарочито у друштвеним и хуманистичким наукама¹¹. То је један од разлога зашто се она може формулисати на велик број начина, у зависности од конкретног контекста у којем се појављује и сфере у којој се манифестује. Уколико бисмо ове бројне и разноврсне формулације настојали редуковати и сублимирати у сврху јаснијег разумевања и за потребе овог истраживања, могли бисмо тврдити да ова грешка заправо представља нерационално занемаривање и игнорисање стварности и „примата фактицитета“¹² над идеално-апстрактној примени универзалних моралних начела“ (Станар, 2021, р. 14) тј. реалности над жељеним и идеалним, али непостојећим. Продукт наведеног занемаривања и игнорисања постојеће реалне стварности и могућности које постоје у њој јесте захтевање практично немогућег, тј. онога што се уопште налази у

¹⁰ Чак и само одлучивање референдумом не мора нужно да стави моћ одлучивања директно у руке оних који гласају, будући да референдум не мора нужно да буде обавезујући. Поред обавезујућег референдума, могуће је организовати и „саветодавни“ или „консултативни“ референдум, чија „одлука“ не обавезује орган који је прописао референдум да по њој поступи. (Nikolić, 2013, р. 18)

¹¹ То је управо један од кључних разлога зашто су друштвене науке увек у великом ризику да се трансформишу у „проповедање“ и „апологику“ постојеће идеологије и вредности. (Бабић, 2018, р. 59)

¹² У нешто другачијем контексту, Бабић такође наглашава важност примата фактицитета, „који омогућава да се код два наизглед слична поступка никада не може унапред искључити могућност да постоји нека релевантна разлика која омогућава да један буде исправан а други неисправан. Сваком се случају мора прићи посебно и независно“. (Babić, 2005, р. 327-328)

„репертоару“ стварних потенцијалних могућности, а потом и нужно негативно вредновање *свих* избора који у реалности заправо постоје. Јасно је да ово ставља доносиоца одлуке у једну практично немогућу ситуацију у којој је сваки могући избор „погрешан“ јер није идеалан¹³.

У контексту политичког одлучивања, то значи захтевање од доносилаца политичких одлука, који су суочени са два, три или више могућих избора, да „одаберу“ опцију која је немогућа и која уопште не постоји у реалности, већ само у жељеној и замишљеној идеалној равни постојања. Из таквог нерационалног захтевања нужно следи и дубока и оштра вредносна осуда, без обзира на то која се од понуђених опција „изабере“. Ово је посебно упечатљиво и видљиво у међународним односима и међународној политици, када говоримо о земљама које су приморане да одаберу једну од њима „сервираних“ опција у политичкој реалности коју нису самостално креирале, нити су чак имале било какав утицај на њену артикулацију¹⁴. По правилу, међу тим „сервираним“ опцијама не постоји ни једна која је савршено исправна и идеална. Далеко од тога. Овакав приступ проблематици политичког одлучивања открива једну суштинску незаинтересованост за стварне околности и фактицитет политичког живота у међународној заједници, који заправо и омогућава неозбиљно инсистирање на ономе што није могуће.

Могуће одлуке и немогући избори

Својеврсни морални и социјални комфор који грађанима омогућава чињеница да практикују „так“ пасивно политичко право, тј. право да „тек“ бирају доносиоце одлука а не да их сами доносе, нажалост веома често узрокује описани феномен апсолутне осуде свих могућих избора. Како је моћ политичког одлучивања сконцентрисана у рукама изразите мањине грађана који заправо практикују своје активно политичко право и доносе одлуке у име свих осталих, чини се да „пасивни“ остатак друштва некако

¹³ Политичка етика веома је добро упозната са овим феноменом који нажалост често доводи до неразумевања услед инсистирања на „теоријској“ етици. (Станар, 2021, р. 14)

¹⁴ Реалистичка парадигма међународних односа, која је и даље доминантна перспектива разумевања одговорности и ограничења у међународној политици, нажалост, веома често такорећи испоставља овакве сценарије мањим народима. Шире у: (Nardin, 1992, р. 1-19)

интуитивно и по инерцији често инсистира и захтева од политичара да бирају само идеалне опције, тј. оне које заправо уопште не постоје у реалности.

Додајмо да ни саме одлуке које доносе изабрани представници не морају нужно да буду у складу са жељама и ставовима грађана, будући да изабрани представник није пуки инструмент извршења колективне воље, већ се бира примарно због свог расуђивања. Како је то још чувени британски политички филозоф Едмунд Берк (*Edmund Burke*) приметио, „његово непристрасно мишљење, његово зрело суђење, његову просветљену свест, он не сме жртвовати зарад вас... ваш вам представник дугује не само своје способности већ и свој суд – он вас издаје, уместо да вам служи, уколико жртвује свој суд зарад вашег мишљења“ (Schudson, 2006, p. 503). Ова димензија савремених демократија вероватно представља и темељ из којег се деривира подразумевани став о ексклузивитету одговорности за доносиоце политичких одлука који дакле имају право да „занемаре“ вољу грађана уколико је њихов суд другачији¹⁵.

Понекад ово инсистирања чак добија инфантилно гротескне пропорције, будући да се снажно, отворено и експлицитно захтева поступак или одлука чија могућност уопште не постоји у стварности. Важно је подвући претходно поменути закључак да постоји одређено прећутно и имплицитно *подразумевање* унутар демократских система да ексклузивна концентрација моћи да се одлучује у име свих имплицира и једнако ексклузивну концентрацију политичке, моралне и историјске *одговорности* за донете одлуке. Како се одлуке доносе не на основу колективне воље, већ на основу аутономног расуђивања агента који „тек“ изабран колективном вољом грађана, онда се некако природно зауставља било каква врста даље дисперзије и дистрибуције одговорности¹⁶. У тренуцима се заиста чини као да се доносиоци политичких одлука (не)свесно кажњавају за поседовање моћи слепим и упорним инсистирањем политички „немоћних“¹⁷ на рационално немогућем избору, уз прећутно подразумевање да за такво инсистирање неће бити никакве одговорности ван уског круга доносилаца конкретних одлука у сфери политике. Модерне политичке теорије чак повлаче границу одговорности бирача много

¹⁵ Наравно, увек полазимо од претпоставке да су у сваком тренутку јавни интерес и опште добро заправо крајњи циљеви доносиоца политичке одлуке. Зарад остваривања таквих циљева, политичари неретко морају и да „упрљају руке“. Шире у: (Walzer, 1973, p. 160-180)

¹⁶ Постоје, наравно, и одређени аутори који се не слажу са оваквим тумачењем, и сматрају да је сам „народ“ историјски одговоран за бирање представника који потенцијално доносе трагичне одлуке, нарочито у међународној политици и у односу са другим друштвима.

¹⁷ Немоћних у контексту „активног“ доношења политичких одлука. „Пасивно“ право бирања остаје неупитно, наравно.

уже, будући да велик број аутора сматра да бирачи не могу бити држани одговорнима чак ни за свој избор, будући да они тек „делегирају права на одлучивање изабраном појединцу или групи, који потом делају према сопственом нахођењу“ (Станар, 2019, р. 553). Заиста, позиција својеврсне *ex ante* аболираности од било какве политичке одговорности твори плодно тле за инфантилно занемаривање стварности и готово ритуално кажњавање оних који воде јавне послове, нарочито у односима са другим заједницама, тј. у суровој арени међународне политике.

Закључак

Рационалне се и утемељене вредносне оцене политичких одлука морају доносити уз пуно уважавање фактицитета и реалности. Донета одлука, а самим тим и одговорност за њено доношење, може се искључиво вредновати и процењивати уз уважавање преосталих постојећих опција, а никако само у контексту жељене и идеалне, али нажалост непостојеће, стварности. Уколико бисмо заузели једну такву позицију, позицију етичког пуританизма по којем „ништа од онога што је у реалности могуће у политици није заправо морално дозвољено“ (Станар, 2021, р. 14) ставили бисмо доносиоце одлука пред немогућ избор у којем је чак и поступак „не-бирања“ неоправдан. Поред тога што бисмо тиме очигледно редуковали политичку етику на пуки академизам и апстрактно неупотребљиво знање, само бављење политиком бисмо такође нужно означили као *a priori* неморалну праксу (*Ibid.*).

Нерационалним, наивним и инфантилним неуважавањем фактицитета и постојеће политичке реалности политички „пасивни“ грађани заправо демонстрирају тек привидан интерес за политику, друштво и сопствене судбине обилато користећи неку врсту подразумеваног изузећа од политичке и било какве друге врсте одговорности. Када се ова манифестна површина политичке „заинтересованости“ тек загребе, такав комфоран и надасве површан приступ сфери политике у својој есенцији открива суштинску равнодушност и искрену незаинтересованост за *стварну* политику и одлучивања у равни оног што је могуће. Трагичан приступ који грађане излаже ризику да у савременим демократијама несвесно представљају јасан пандан поменутом феномену „политичког идиота“ из времена сирове античке грчке демократије. За разлику од античких политичких идиота који су експлицитно и манифестно били „незаинтересовани“ за јавне

послове, савремени политички идиоти чине се заинтересованима, некада чак и суштински заинтересованима за политику и сферу политичког. Међутим, њихова привидна заинтересованост за „политику“, а заправо латентна и прикривена потпуна равнодушност и суштинска незаинтересованост за целокупну сферу политичког јасно се очитује у веома индикативној незаинтересованости за *стварност* и оно што је у политичкој реалности заправо могуће и слепом инсистирању на идеално-замишљеном и жељеном. Инфантилна карактеристика која би сваком одраслом човеку сасвим сигурно гарантовала епитет политичког идиота.

Литература

- Бабић, Ј. (2018). Наука и стварност. У *Идеја филозофског факултета и савремени универзитет* (pp. 57-62). Источно Сарајево: Филозофски факултет у Источном Сарајеву.
- Васовић, В. (2009). *Савремене демократије*, Том I. Београд: Службени гласник.
- Симеуновић, Д. (2009). *Увод у политичку теорију*. Београд: Институт за политичке студије.
- Станар, Д. (2019) „Демократија, стручност и лојалност: систем плена или олигархија експерата“. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, No. 172 (4): 551-560.
- Станар, Д. (2021). *Етика међународне политике*. Београд: Добротољубље.
- Babić, J. (2005). *Moral i naše vreme*. Beograd: JP Službeni glasnik.
- Kangrga, M. (2004). “Kantova etika”. *Arhe*, 1/2004Č: 59-91.
- Nardin, T. (1992). Ethical Traditions in International Affairs. In T. Nardin and D. Mapel (eds.), *Traditions of International Ethics* (pp. 1-19). Cambridge: Cambridge University Press,
- Nikolić, O. (2013). „Referendum: sa posebnim osvrtom na Švajcarsku i Hrvatsku“. *Strani pravni život*, 1/2013: 13-25.
- Schudson M. (2006). “The trouble with experts – and why democracies need them”. *Theory and Society*, XXXV, 5-6/2006: 491-506.
- Volzer M. (2010). *Pravedni i nepravedni ratovi*. Beograd: Službeni glasnik.
- Walzer M. (1973). “Political Action: The Problem of Dirty Hands”. *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 2 (2): 160-180.

CONTEMPORARY DEMOCRACIES AND "POLITICAL IDIOTS"

Summary

Aim of this paper is to analyze the interesting phenomenon of superficial and pseudo interest for political decision-making in which the primacy of facticity and actually existing possibilities are (sub)consciously ignored. Ignoring the actual political reality and insisting on options which in reality do not exist leads into a perpetual moral and social condemnation of political decision-makers who have no real possibility of making the decision required of them, as it is not even in the inventory of what is really possible, especially when decisions are being made in the field of international politics. Author explored causes and implications of such an approach to politics and draws parallels between the ancient definition of a political idiot and the contemporary understanding of this phenomenon, in the context of disinterest for reality and an illusion of dealing with politics only in the realm of the ideal, imagined and desired.

Key words: politics, democracy, responsibility, active and passive political right, political idiot